

HRİSTİYANLIĞIN ORTADOĞU'DAKİ TEOPOLİTİK AĞIRLIĞINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

SELİM HAN YENİACUN

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2020

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA
Telefon : +90 850 888 15 20 Faks: +90 312 430 39 48
Email : info@orsam.org.tr
Fotoğraflar : Shutterstock

HRİSTİYANLIĞIN ORTADOĞU'DAKİ TEOPOLİTİK AĞIRLIĞINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Yazar Hakkında

Selim Han Yeniacun

Selim Han Yeniacun, 2013 yılında Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümünden lisans derecesi ile mezun olmuştur. Aynı üniversitenin Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsünde yüksek lisans eğitimini 2016 yılında tamamlamıştır. Yeniacun, 1416 sayılı kanuna bağlı olarak verilen Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bursu ile Kudüs İbrani Üniversitesinde, 2018 yılı itibarıyla İsrail Çalışmaları alanında ikinci yüksek lisans derecesini almıştır. Aynı burs kapsamında doktora çalışmalarını da Şanghay Üniversitesi Küresel Çalışmalar Bölümünde devam ettirmektedir. Azerbaycan Diplomat Akademisi, Beyrut Amerikan Üniversitesi ve Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesinde araştırmacı olarak bulunan Yeniacun; İsrail dış politikası, Amerikan misyonerlik faaliyetleri, Çin-Ortadoğu ilişkileri ve Doğu Akdeniz çalışmalarında araştırmalarını yürütmektedir.

Eylül 2020

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	3
Ortodoks Cephe	4
Katolik Cephe.....	7
Milenyalist Cephe	8
Sonuç	10

Giriş

Ortadoğu ve Doğu Akdeniz coğrafyası, jeopolitik ve uluslararası ilişkiler anlamında çok önemli bir konuma sahipken dünyevi dengele- rin ötesinde üç İbrahimî dinin doğuş ve yayılış sahası olması sebebiyle de iki bin yılı kapsayan tüm teopolitik tartışmaların odağında olmuştur. Teolojinin tarih ve siyaset ile kesiştiği bu coğrafyada, sarmal tartışmaların dünya dur- dukça devam edeceği aşikârdır. Hristiyan dev- letlerin bölgeye işgal, misyoner yayılcılığı, kültürel etkileşim, manda idaresi, politik baskı gibi dönemsel politikalar ile nüfuz etmeye ça- lışmasının ve bu etkinin altında yatan teopoli- tik motivasyonların da değerlendirilmesi reel politik denklemlere çok daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmamıza yardımcı olacaktır.

Hiz. İsa'dan sonraki bin yıl içerisinde Ortadoğu'dan Avrupa, Asya ve Afrika'ya doğru yayılan Hristiyanlık inancı Hiz. İsa'dan sonra gelen din âlimlerinin ve Tanrı'nın yönetimini temsil ettirmeye çalıştıkları kiliselerinin ayrışması ile tüm insanlara ulaşmaya çalışan fakat gün geçtikçe parçalanmış bir yapıya doğru evrilmiştir.

Hristiyanlık, Yahudiliğin revizyonu iddia- sıyla başlattığı inanç sistematüğini Hiz. İsa'dan sonra gelen havariler ve kiliseler vasıtasıyla bir din sistematüğüne dönüştürmüştür. Bu doğrultuda Hristiyanlığın, Yahudiliğin revizyo- nundan öte bir din olarak bütün insanoğluna tebliğ edilmesi ise şüphesiz Hiz. İsa sonrası- ndaki Hristiyan din adamlarının dine dair görüş ve yönlendirmeleri ile disipline edilmesiyle ol- muştur. Hiz. İsa'dan sonraki bin yıl içerisinde

Ortadoğu'dan Avrupa, Asya ve Afrika'ya doğru yayılan Hristiyanlık inancı Hiz. İsa'dan sonra gelen din âlimlerinin ve Tanrı'nın yönetimini temsil ettirmeye çalıştıkları kiliselerinin ay- rışması ile tüm insanlara ulaşmaya çalışan fa- kat gün geçtikçe parçalanmış bir yapıya doğru evrilmiştir. Analizimizin merkezinde yer alan Ortadoğu'yu örnek gösterecek olursak ilk bin yıldaki bölge hâkimiyeti Roma İmparatorlu- ğu'nun bölünmesi ile Doğu Roma ve Ortodoks Hristiyanlarda kalırken; ikinci bin yılın baş- langıcında, Hristiyanlığın doğduğu toprakları İslam fetihlerinden koruma misyonu ve Haçlı Seferleri'nin tanzimi ise Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun nüfuz sahasındaki Katolik Hristiyanlara ait olmuştur. Ortadoğu toprakla- rı, Hristiyanlığın bölünmesi ve devletler sevi- yesinde temsilinin farklılaşması sebebiyle Hiz. İsa'dan sonra ikinci bin yılın ikinci yarısından itibaren Hristiyan nüfusun sürekli azaldığı bir coğrafya olmuştur.

Öte yandan Irak, Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır'ın 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine girmesi, Ortadoğu Hristiyanları açısından ne kadar bölünmüş bir yapıda ol- salar da "millet" sistemi içerisinde kendi alt kümelerinin teamüllerini, Osmanlı kanunla- rının koruyuculuğu altında icra edebilmelerini sağlamıştır. 1517'den 1820'ye kadar Ortodoks, Katolik ve bağımsız Doğu Kiliselerine bağlı olan Ortadoğu'daki Hristiyan âlemi; Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve dağılma dö- nemlerinde Batılı ülkelere verilen imtiyazlar neticesinde Batı ile kültürel ve siyasi etkileşim- e açık topluluklara dönüşmeye başlamıştır. Osmanlı yönetimi tarafından 1847'de resmen tanınmalarının ardından bu denkleme Protes- tanlar da eklenmiştir. Kapitülasyonların ge- nişletilmesi, Islahat Fermanı, yabancıların Os- manlı topraklarında mülk edinebilmesine dair kanun ve zayıflayan Osmanlı ekonomik gücüne çare olması adına Avrupalı devletlere verilen

siyasi imtiyazlar Batı'nın korumaya hevesli olduğu Ortadoğu'daki Hristiyan cemaatleri millet sistemi içerisinde imtiyazlı bir konuma yükseltmiştir.

Hâlbuki ikinci bin yılda, Avrupa'nın ve Anglo-Amerikan geleceğin mihmandarlığı altındaki Hristiyanlık, başlı başına milletlerarası mücadelenin merkezinde yer almıştır. Ortadoğu'nun kontrolü İslam sancağının gölgesinde kalsa da Batılı devletlerin kendi içlerinde barındırdıkları mezhepsel ve toplumsal dengeler doğrultusunda Ortadoğu'daki Hristiyanlığa dair her şeye temas ettiklerini tarih defalarca karşımıza çıkartmıştır.

Ortadoğu'da Hristiyan teopolitiğinin mezhepsel ve millî anlamda mücadelelerini incelemek, bin yılı aşkın süredir İslam devletlerinin kesin hâkimiyeti altında olan bu coğrafyada, cemaat ve kiliselerinin menfaatlerini koruma ya da dinî teamüllerin her mezhep ve cemaat için bozulmadan yayılıp gelecek nesillere aktarma mücadelesinin sonuçlarını ortaya koyacaktır. Hâlbuki ikinci bin yılda, Avrupa'nın ve Anglo-Amerikan geleceğin mihmandarlığı altındaki Hristiyanlık, başlı başına milletlerarası mücadelenin merkezinde yer almıştır. Ortadoğu'nun kontrolü İslam sancağının gölgesinde kalsa da Batılı devletlerin kendi içlerinde barındırdıkları mezhepsel ve toplumsal dengeler doğrultusunda Ortadoğu'daki Hristiyanlığa dair her şeye temas ettiklerini tarih defalarca karşımıza çıkartmıştır. Bu temas kimi zaman bir batılı devletin belirli etnik ve mezhepsel gruplar için yönelik kurduğu bir yetimhane olurken kimi zaman da belirli bir cemaate yönelik pasaport ve sığınma hakkı

verilmesi olmuştur. Günümüzde Ortadoğu'daki modern devletlerin sınırları içerisinde bulunan Hristiyan mabetlerinin restorasyonundan tutalım da Ortadoğu Barış Süreci'ndeki İsrail veya Filistin taraflarından herhangi birinin argümanlarının desteklenmesine kadar geniş bir yelpazede "Hristiyanlık" teması üzerinden çeşitli politikalar üretilebilmektedir. Günümüz Ortadoğusunda Hristiyan teopolitiği, hem "yumuşak güç" hem de "sert güç" barındıran "akıllı güç" kavramının sıklıkla kullanıldığı bir saha olmuştur. Kültürel etkileşim, filantropi ve kamu diplomasisi alanlarında sahaya "yumuşak güç" çerçevesinde nüfuz edilirken insani müdahale, barış planı taslakları, uluslararası hukuka mugayir işgallerin tanınması ve silah satışı/ambargosu gibi "sert güç" kullanımı da yine Hristiyan teopolitiğinin bölgede azalan Hristiyan nüfusa rağmen aşikâr bir görünümü olduğunun ispatıdır.

Hristiyanlığın etken bir motivasyon olarak kullanıldığı siyasi hamlelerin ve Anglo-Amerika / Avrupa hattının Ortadoğu Hristiyanları ile olan etkileşimine dair yazılacak değerlendirmelerin oldukça geniş bir külliyat oluşturmaya rağmen Hristiyan teopolitiğini Ortadoğu'da etkin bir unsur olarak kullanmaya çalışan devletlere kısaca göz atmamız bize Batılı devletlerin Ortadoğu politikalarının temelinde hangi güdülenmelere dayandığına dair bir bakış açısı kazandıracaktır. Rusya-Yunanistan aksı, Fransa-Papalık aksı, Anglo-Amerikan-Cermen aksı gibi üç temel düzeyde devletlerin "Hristiyanlığı" merkeze alan benzer ve farklı hareket tarzlarını değerlendirmek günümüz Ortadoğusunda Hristiyan teopolitiğini anlamlandırmamız için önemlidir.

Ortodoks Cephe

Rum nüfusun ve din adamlarının ağırlıkta olmasına rağmen Slav ve Ermeni milletlerinin politik olarak Helen siyasetinden avantajlı

konumlarda olması yıllar boyunca Rumların ellerinde tutmuş olduğu Ortodoks ruhani liderliğine karşı hem büyük bir tehdit hem de bu liderliği korunmaya muhtaç bırakan bir zayıflık oluşturmuştur. Rusya'nın 18.yüzyıldan sonra süreklilik arz eden yükselişi, onu Ortodoks dünyasının en etkin gücü konumuna getirmiştir. Sovyetler dönemindeki ateist toplum oluşturma çabaları ve Rus yönetiminin günümüzdeki seküler yapısı bile Rusya'nın günümüz Ortodoks Hristiyan dünyasının en önemli aktörü olmasını engellememiştir. Pek tabii bu durum bir güç rekabeti doğurmakta ve din politikalarının uluslararası siyasetin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösteren örnekler sunmaktadır. Örneğin; Fener Rum Patrikhanesi'nin Ortodoks dünyasının liderliğini kullanarak Ukrayna'ya ayrı patriklik izni vermesi, Rusya'nın Yunanistan ve onun hamlelerini destekleyen Fener Rum Patrikhanesi ile olan teopolitik rekabetini arttırmıştır. Dahası Rusya Ortodoks

dünyasının en güçlü hamiliğini, Ermenistan ve Ermeni Ortodoks Kilisesi'nin de desteği ile elde etmek isterken İstanbul Fener Rum Patrikliği ile olan manevi tabiiyet ilişkilerini kesmiştir. 1821'e kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Yunanistan ise bugün dahi Türk hâkimiyetindeki İstanbul Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlıdır. Bu teolojik meselelerin siyasete yansımaları ise tahmin edilenin çok daha ötesindedir. Bu rekabetin doğurduğu teopolitik gelişmelere en güncel verilebilecek örnek ise Ayasofya'nın statüsüdür. Ayasofya-i Cami-i Kebir'inin cami statüsüne kavuşması, Yunanistan'da büyük bir infial oluştururken Ortodoks dünyasının merkezini Yunanlılar gibi İstanbul değil de Moskova olarak görmek isteyen Rusya'da meseleye yaklaşım beklenenden daha ılımlı bir seyir izlemiştir. Ortodoks cephenin sadece Karadeniz-Akdeniz hattında değil, Anadolu coğrafyasının güneyinde de önemli teopolitik faaliyetleri ve manevra alanları bulunmaktadır.

“ Moskova Patrikliğinin İran, Suriye ve Filistin'deki Ermeni cemaatleri ile olan ilişkilerini geliştirmesi, Kudüs ve çevresinde Rus kiliselerine ait malların İsrail'den Rus Kiliselerinin mülkiyetine alınması, Rusya'nın Ortadoğu'daki siyasi etkinliği sebebiyle Ortodoks Hristiyanların gerek siyasal temsillerde gerekse bulundukları ülkelerdeki siyasi mekanizmalarla olan ilişkilerde görünürlüklerinin artması Hristiyan teopolitiğinde Ortodoks mezhebinin etkinliğine dair önemli ipuçları taşımaktadır.

Rusya'nın Ortadoğu'ya olan ilgisi reel politik dengelerin yanı sıra Ortodoks nüfusun etkin olduğu bölgeye nüfuz etme imkanına sahip olmasından ve bundan faydalanmak istemesinden kaynaklanmaktadır. 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rus İmparatorluğu, Osmanlı vatandaşı

Ortodokslar üzerinde hamilik iddiası kazanmış; 1820'lerdeki Yunan Ayaklanması, 1895 ve 1914'teki Ermeni ayaklanmaları da dâhil olmak üzere Osmanlı'daki Ortodoks Hristiyanların yoğunlukta olduğu bölgelerde mezhepsel gücünü siyasi baskı unsuru olarak kullanmıştır. Ortadoğu'da 19.yüzyıl itibarıyla başlayan Protestan misyonerlik faaliyetlerine karşı da Kudüs ve çevresinden başlayarak “yumuşak güç” unsurlarını devreye sokan Ruslar, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Ortadoğu'da Hristiyan teopolitiği çerçevesinde faaliyet gösteren baskın bir güç olmuştur. Bolşevik Devrimi'nin ardından uluslararası ilişkilerde din temelli davranışlardan imtina eden Rusya, SSCB'nin dağılması ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ortodoks Hristiyanlığı yeniden uluslararası politika aracı olarak görmesi ile Rusya'nın Ortadoğu politikasında Hristiyan teopolitiğinin ağırlığı artmıştır.

Moskova Patrikliğinin İran, Suriye ve Filistin'deki Ermeni cemaatleri ile olan ilişkilerini geliştirmesi, Kudüs ve çevresinde Rus kiliselerine ait malların İsrail'den Rus Kiliselerinin mülkiyetine alınması, Rusya'nın Ortadoğu'daki

siyasi etkinliği sebebiyle Ortodoks Hristiyanların gerek siyasal temsillerde gerekse bulundukları ülkelerdeki siyasi mekanizmalarla olan ilişkilerde görünürlüklerinin artması Hristiyan teopolitiğinde Ortodoks mezhebinin etkinliğine dair önemli ipuçları taşımaktadır.

Katolik Cephe

Hristiyan dünyanın 1000-2000 yılları arasında Ortadoğu'ya yönelmesi Avrupa'daki krallık ve prensliklerin kendi aralarındaki rekabeti belirlemiştir. Papalığın teveccühüne mahzar olarak dünyevi iktidarlarını kutsamaya çalışan krallar ve onların Papalık seçimlerinde tüm milletlerden müteşekkil kardinaller konseyini etkileme çabaları çerçevesinde şekillenen ilişkiler bütünü, Katolik Avrupa'nın bin yıllık Ortadoğu politikasını şekillendirmiştir. Katolik dünyanın, Protestanlığın ortaya çıktığı 16. yüzyıla kadar Avrupa Hristiyanlarını "Haçlı Seferleri" ile Ortadoğu'daki "Kutsal Toprakların" kurtarılması için güdülemesi ve ortak düşmana karşı siyasi hedefler altında toplaması, ikinci bin yıldaki Avrupa Hristiyanlığının İslam topraklarını işgali arzusundan kaynaklanmaktaydı. Öte yandan ikinci bin yılın ilk yarısından sonra gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu'daki hâkimiyetini sağlamlaştırması gerekse Katolik Avrupa'nın yaşamış olduğu din eksenli siyasi sorunlar, Avrupa monarşilerinin Ortadoğu'da etkin bir Hristiyan teopolitik stratejisi gösterememesine neden olmuştur. 18.yüzyıl sonlarından itibaren Ortadoğu'daki Hristiyan cemaatler arasında gerçekleşen mezhepsel rekabet, Katolikleri dinî ve kültürel anlamda mevcudu korumaya itmiştir. 16.yüzyıldan itibaren Protestanlığın, Hristiyan kitleler arasında itibar kazanması Cermen toprakları, Fransa ve Hollanda gibi ülkelerde büyük Katolik kitlelerin reformasyona gitmesine sebep olurken Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler'de ise hâkim elit kitlenin Protestanlığı benimsemesiyle Protestanlığın sadece doğu-

ğu topraklarda değil, Ortadoğu'da da Katolik dünyanın rakibi konuma geldiğini açıkça söyleyebiliriz.

Papalığın asırlarca Avrupa ve Latin Amerika devletlerinin dünya politikaları üzerinde bir etkiye sahip olduğu aşikârdır. Protestanlığın Anglo-Amerikan misyonerler vasıtasıyla Ortadoğu'da yaygınlaştırılmaya çalışıldığı 1800'lü yıllardan itibaren korumacı bir yapıya bürünen ve bölgede etkin olduğu cemaatler üzerinden politik etki kurmaya çalışan Papalık, günümüz Ortadoğu dış politikasında yer yer İslam dünyası ile de paralel refleksler gösterebilmektedir. Papalığın, Filistin meselesinde bölgedeki Hristiyanları öncelese de Filistin devletini tanıması, Kudüs'ün işgaline karşı durması ve Filistin'e gönderilen ABD fonlarının aksamaması hâlinde Brüksel, Lüksemburg, İtalya ve İspanya gibi AB üyesi ülkeleri Filistin devletine yardım için teşvik etmesi bu konuda önemli örneklerdir.

Hristiyan teopolitiğinin bir diğer önemli aktörü ise Fransa'dır. 1801'de neticelenen Napolyon seferlerinin ardından Fransa, 14. yüzyıldan beri etkileşim içerisinde bulundukları Lübnan Marunilerini ve bölgedeki Katolik Hristiyanları siyasi ve kültürel manada himaye bahanesiyle Osmanlı toprakları üzerindeki nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. Fransa, Papalık kadar geniş nüfuz alanına sahip olmasa da devlet politikaları gereği Ortadoğu'daki Katolik Hristiyan cemaatleri önceleyen eğilimlere sahiptir. Özellikle Napolyon'un Mısır ve Filistin seferlerinden sonra pek çok alanda Doğu ile olan bağlarını güçlendirmeye çalışan Fransa, günümüz uluslararası ilişkiler denklemlerinde 19. yüzyıl başında ele geçirmek istediği topraklardaki Katolik Hristiyan nüfus üzerinden teopolitik faaliyetlerini yürütmektedir. Fransa'nın eski Kuzey Afrika sömürgelerinden başlayarak Doğu Akdeniz'de Suriye'ye kadar uzanan bir hat üzerinde politik çıkarlarını ge-

liştirme çabalarını dönem dönem görmektedir. Fakat meseleyi teopolitik çerçeveden ele alacak olursak Fransa'nın Levant coğrafyasında bulunan dinî cemaatler üzerindeki etkinliğini göz ardı edemeyiz. Ermeni Katolik ve Maruni Hristiyanlar üzerinde bir nevi hamilik iddiası güden Fransa, günümüzde Filistin ve Lübnan'da bu Hristiyan cemaatleri ilgilendiren gelişmelere doğrudan müdahil olmaktadır.

Milenyalist Cephe

Ortadoğu'nun kaderini değiştiren Birinci Dünya Savaşı'nın ardından azınlığın çoğunluğa tahakkümünü tetikleyen ve Hristiyan Mesihçiliğini reel politikada açıkça görebildiğimiz bu kanadın devlet seviyesindeki örnekleri Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Ortodoks ve Katoliklerde devlet-din ilişkisi kiliselerin yüksek mertebelerindeki din adamları vasıtasıyla sağlanırken milenyalist cepheye baskı gruplarını ve lobi ağlarını kullanan her kademedeki Protestan misyoner ve örgütü, devlet idarecileri ile politik bir amacı uygularken görebiliriz. Protestanlığın dünyayı, diğer dinleri ve hatta "sözde" Hristiyanları "doğru yola iletme" adına kullandıkları metotlar Protestan elitin yönetimde etkin olduğu devletlerin yönetim kademelerine kadar sirayet etmektedir. Teopolitiğin ve toplumlar üzerindeki etkisinin modern ulus devletlerin yararlandığı bir saha olarak görülmesi Protestanların devlet yönetimi üzerinde kurmuş oldukları baskı neticesinde olmuştur.

19.yüzyılda Ortadoğu'da faaliyet gösteren Protestan misyonerler, gerek dönemin süper gücü Britanya yönetiminde gerekse ABD dış işlerinde etkinliklerini arttırarak dinî politikaların dünyevi faydalarının devlet çıkarları olarak benimsenmesine vesile olmuşlardır. Yüz yıl içerisinde Ortadoğu'da yayılan Protestanlık, hem popülasyon bakımından diğer mezheplere göre az hem de çeşitlilik olarak farklı etnisi-

telerden cemaatler barındırsa da Protestanlığın Ortadoğu'daki kültürel ve siyasi dönüşüme etkisi diğer mezheplere göre çok daha büyük olmuştur. Batılı yüksek öğrenim kurumlarının Ortadoğu'ya girmesi, Protestan-Katolik rekabetinden doğarken İngilizcenin dünya üzerinde yaygınlaşmasını kullanan Amerikan ve Britanyalı misyonerler matbaadan sağlık hizmetlerine kadar pek çok modern kurumun Ortadoğu coğrafyasına yerleşmesinde etkin rol oynamıştır. Bugün dahi prestijli unvanlara sahip olan Beyrut Amerikan Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Kahire Amerikan Üniversitesi gibi kurumların temellerini atan Protestan misyoner ve eğitimciler, aynı zamanda kendi ülkelerinin siyasetlerinde de söz sahibi olmuşlardır. Kısacası misyonerlerin ve Protestan din adamlarının Ortadoğu'da gayriresmî diplomatlar hüviyetinde dolaştığı 19.yüzyıl, Protestanlar için Ortadoğu'da kök salma dönemidir.

Britanya ve ABD arasında zaman zaman iş birliği zaman zaman da rekabete varan Ortadoğu'daki Protestan yayılmacılığı, Britanya'nın ordusu ve ABD'nin kültürel gücü ile 1820'lerden itibaren yüz yılı aşkın süre devam etmiştir. Britanya'nın Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası dönemde askerî ve siyasi manada güç kaybetmesi teopolitik anlamda da bölgedeki güç boşluğunu ABD lehine değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İsrail devletinin kurulması ile ABD ve Protestan Mesihçiliğin etkisi bölge politikalarına bugün bile ağırlığını gittikçe daha fazla hissettiren faktörlerden biri durumundadır.

Anglo-Amerikan aksında ABD'nin ağır basması ise bazı tarihsel gerçeklikler ile izah edilebilir. 18 ve 19.yüzyıllarda Britanya'nın sömürge politikaları ve Endüstri Devrimi'nin avantajı ile elde ettiği zenginliklere rağmen Britanyalı Protestan cemaatler tarafından yürütülen misyonerlik faaliyetleri istenilen ölçekte olamamıştır. Zira sömürgeciliğin özün-

de yer alan materyalist unsurlar, Britanyalı din adamlarının farklı coğrafyalarda sömürge idarecileri ile istenilen verimlilikle çalışmalarına sebep olmuştur. Bu yüzden Milenyalist Cephe içerisinde ABD'nin etkisi ve Birinci Dünya Savaşı ile birlikte uluslararası ilişkilerdeki hızlı yükselişi, Hristiyan teopolitiği için de üzerinde durulması gereken bir meseledir.

“Dünyayı Hz. İsa'nın yeniden gelişine hazırlamaya çalışan milenyalist düşünceye sahip ABD'li Protestan cemaatler özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama dönemlerinde daha muhteris bir şekilde Ortadoğu'ya yönelmişlerdir. Theodore Roosevelt ve Woodrow Wilson dönemlerinde ise ABD siyasetindeki ağırlıklarını iyice hissettirmişlerdir.”

Amerikalı misyonerler, Britanyalı meslektaşlarının hatalarına düşmemek için kendi hükûmetleri ile bağlarını güçlendirirken ABD'nin 19.yüzyılda Monroe Doktrini'ni terk etmemesi için siyasi baskı da kurmuşlardır. ABD'nin ve dinî/kültürel yayılmacılığının itibarını 1860'lara kadar sömürgecilik yarışından ve materyalizmden uzak kalarak sağlayacaklarını savunan misyonerler, 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyılın ilk yarısındaki sert mücadeleler öncesinde ABD'nin Ortadoğu'nun kılcal damarlarına girmesine imkân sağlamışlardır. 1840'larda ABD topraklarının genişlemesi ile başlayan, Amerikan Protestanları arasında da bolca rağbet gören, “Aşıkâr Kader” (Manifest Destiny) düşüncesi ile ABD'lilerin kendilerini seçilmiş bir millet olarak görmeleri ve dünyayı Amerikan toplumunun kurtarması gerektiği inancının doğuşu; 1861-1865 arasında yaşanan ABD İç Savaşı, sonrasında kırsal kesimden kente göç ile başlayan kültürel dönüşüm ve “Sosyal İncil” (Social Bible) reformu; Filistin'de bir Yahudi devletinin Amerikan

Protestanları arasında açıkça dile getirilmeye başlanması ve bu konuda siyasi bir hamle yapılması adına ABD hükûmetine taleplerin çoğalması; 1898 İspanyol-ABD Savaşı ve 20.yüzyılda misyoner aileler ile ilişkileri olan ABD başkanlarının seçilmeye başlaması ABD'nin Ortadoğu dış politikasında diplomatik olarak etkin tavır takınmasına yol açan başlıca teopolitik gelişmeler olarak sıralanabilir.

Dünyayı Hz. İsa'nın yeniden gelişine hazırlamaya çalışan milenyalist düşünceye sahip ABD'li Protestan cemaatler özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama dönemlerinde daha muhteris bir şekilde Ortadoğu'ya yönelmişlerdir. Theodore Roosevelt ve Woodrow Wilson dönemlerinde ise ABD siyasetindeki ağırlıklarını iyice hissettirmişlerdir. Akrabalık bağları, zengin Protestan aileler ve ticaretlerini misyonerler aracılığı ile dünyaya taşımak isteyen iş adamları sayesinde ciddi bir ağa sahip olan misyoner örgütleri, kendi dinî amaçlarının ABD siyasetinin dünya üzerinde egemen olmasıyla gerçekleşeceğine inanmaktaydılar. Milenyalist Cephe, Hristiyan teopolitiği bağlamında Filistin topraklarında bir Yahudi devletin mutlak egemenliğinin tesis edilmesinin ardından Hz. İsa'nın yeryüzüne yeniden gönderileceği inancı esas alınarak pek çok politik, kültürel ve ekonomik meselenin bir sarmal hâlinde bu amaca hizmet etmesi için çaba göstermektedir. Bu grup, başta İsrail-Filistin meselesi olmak üzere Lübnan, Irak ve Türkiye'de Ermeni ve Kürtler, Mısır'da ise Kıptiler üzerinden de bölge politikalarına nüfuz etmeye çalışmaktadırlar.

Milenyalist Cephe'de yer alan Anglo-Amerikan birliğinin ötesinde Hollanda, Almanya, İsviçre ve Avusturya'nın da Protestan Hristiyan nüfusun önde gelen din adamları, akademisyenler ve politikacılar etkin misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş olsalar da devlet politikaları Milenyalist Cephe diye tabir ede-

bileceğimiz Protestan misyonerlerin kısıtlı etkisine maruz kalmamıştır. Pek tabii bugün Ortadoğu'da 19.yüzyıldan itibaren Cermen misyonerliğinin hatırası olarak pek çok eğitim, sağlık ve yardım kuruluşunu (yetimhane vb.) sayabiliriz fakat özellikle Avrupa Birliği bütünleşmesinin ardından Alman ve Avusturya devletlerinin teopolitik yöneliminin İtalya, Fransa ve Papalık gibi birlik üyesi olsun olmasın Avrupa ruhunu temsil eden devletlerden ayrı olduğunu söyleyemeyiz.

Etnik ve millî farklılıklar, mezhepsel farklılıklarla birleşip her milletin farklı mezhepten müteşekkil olan kiliselerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu azalan nüfus ve bölünmüş yapıdaki Hristiyan cemaatler, Ortadoğu'daki bölgesel siyasetindeki tesirleri gün geçtikçe azalsa da yukarıda zikredilen ve Ortadoğu'daki Hristiyan teopolitiğini oluşturan Batılı devletlerin politikaları sayesinde göz ardı edilemez bir gücü temsil etmektedirler.

Sonuç

Üçüncü bin yılın daha başlarında olmamıza rağmen Hristiyanlık dini doğuş yeri olan Ortadoğu'dan ve hatta Avrupa'nın doğu kıyıları hariç Doğu Akdeniz'deki nüfus temelli etkisini büyük oranda yitirmiştir. Lübnan'da %40'lara, Mısır'da %10'lara tekabül eden Hristiyan nüfus Irak, İsrail, Filistin, Türkiye, İran, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Suriye'de ise son 20 yıl içerisinde yüz binlerle ifade edilen seviyelere kadar düşmüştür. 1800'lerin ortalarından 1950'lere kadar süren Arap milliyetçiliğinin çeşitli ülkelerde yönetici ideoloji olarak sirayet etmesinin altında da Arap Hristiyanlar olması-

na rağmen bugün bilhassa Arap ülkelerinde, toplum vitrininde meşhur bir Hristiyan'a rastlamak çok zordur. 20.yüzyıl boyunca bölgenin görmüş olduğu farklı ölçeklerdeki savaşlar, pek çok ülkede yönetimlerin farklı şekillerde değişmesi ve Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Ortadoğu'ya askerî müdahaleleri gibi sebepler de Ortadoğu'daki pek çok Hristiyan'ın Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Avrupa ülkelerinden sığınma ve vatandaşlık hakkı alıp bölgeyi terk etmelerine neden olmuştur.

Günümüz Ortadoğusundaki Hristiyanları, çeşitli kategoriler altında saymamız gerekirse Katolik, Ortodoks, Protestan ve bağımsız Doğu Kiliselerine mensup Kipti, Maruni, Asuri, Keldani, Süryani gibi alt grupları da barındıran Arap Hristiyan toplulukları, Arami ve Melkîti gibi grupları da barındıran Rum Hristiyanlar, Kürt Hristiyanlar, Türk Hristiyanlar, Britanya ve ABD kökenli Anglikanlar ve Ermeni Hristiyanlar şeklinde bir genel taslak oluşturabiliriz. Etnik ve millî farklılıklar, mezhepsel farklılıklarla birleşip her milletin farklı mezhepten müteşekkil olan kiliselerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu azalan nüfus ve bölünmüş yapıdaki Hristiyan cemaatler, Ortadoğu'daki bölgesel siyasetindeki tesirleri gün geçtikçe azalsa da yukarıda zikredilen ve Ortadoğu'daki Hristiyan teopolitiğini oluşturan Batılı devletlerin politikaları sayesinde göz ardı edilemez bir gücü temsil etmektedirler. Avrupalı ve Amerikalı hamilerinin, kendi çıkarları doğrultusunda politik bir hamle olarak gördükleri Ortadoğu Hristiyanlarının azımsanmayacak bir bölümü, azalan nüfusun da vermiş olduğu korunma içgüdüsüyle kendilerine uzatılan bu koruyucu şemsiyeyi geri çevirmemektedir. Fakat Batı Hristiyanlığının yapısının da bölünmüş olduğu bir gerçekken bölgede tek bir teopolitik yörüngeden bahsedemeyiz. Bu noktada da Batılı devletlerin millî çıkarlarının ve din motivasyonlu uluslararası eğilimlerinin kesişim

noktalarına bakmamız gerekmektedir. Buna verebileceğimiz en önemli örneklerden birisi de Filistin meselesinde Batı'nın içinde bulunduğu itiliftir. Oslo Görüşmelerinden bu yana Avrupa Birliği üyesi ülkeler, Filistin'e yapılan yardım havuzuna en fazla katkı sunan bağımsızlar olmuşlardır. ABD bu sıralamada üst sıralarda olmasına rağmen son dönemlerde aldığı milenyalist temelli kararları ile AB'den ciddi anlamda ayrılmaktadır. Katolik dünyanın bağımsız bir Filistin lehinde kararlar alması ve Protestan-Milenyalist ittifakın Yahudi devletinin Filistin'de tam hâkimiyetine kendi Mesihçi yaklaşımlarını devreye sokarak olur veriş i Ortadoğu'daki teopolitik ikilemi gözler önüne sermektedir.

Ortadoğu'daki teopolitik dengelere ve Batılı devletlerin bölge ile ilgili aldığı kararlara etki eden dinî motivasyonlara göz attığımız bu kısa analizde, altını çizerek belirtmek istediğim son bir özellik vardır. Küreselleşme etkisi altındaki dünya düzeninde bir kararın ve bölgeler arası ilişkilerin tesis edilmesinin elbette baskın maddi sebepleri mevcuttur. Bugün özellikle Ortadoğu'da ekonomi-politikten, jeopolitik rekabetten ve enerji güvenliğinden konuşabiliyorsak bunlar pek çok dünyevi çıkarın bileşiminden meydana gelmiş uluslararası ilişkiler disiplinine ait meselelerdir. Genel hatlarıyla Ortadoğu'da Hristiyan teopolitiğini ele almaya çalışan bu yazıda ise bugün daha emekleme safhasında olan teopolitik alanına atıfta bulunulmuştur. Dahası kompto teorilerinden arındırılmaya çalışılan bu alanda, dinin bir 20.yüzyıl ilmî sahası olan uluslararası ilişkilere yön verebilme kapasitesine değinilmeye çalışılmıştır. Çoklu nedene bağlı meseleler içerisinde, dinî yaklaşımların politik çıkarlar doğrultusunda kullanılabilmesi ve dinî amaçların politikaya nüfuzu bu analizde verilmeye çalışılan örneklerle desteklenmektedir.

Notlar

[illegible]

ORTADOĞU ETÜTLERİ

MIDDLE EASTERN STUDIES

Hakemli Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. İki aylık periyotlarla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın altı ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. İngilizce ve Türkçe yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok.
No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20
+90 (312) 430 39 48

info@orsam.org.tr
www.orsam.org.tr

orsamorgtr